

BELGESEL SİNEMANIN DOĞRU YA ULAŞMA YOLLARI

Coşğül Yüksel*

ÖZET

Gerçek, bilinçten bağımsız olarak varolan ya da düşünülen, tasarılan, imgelene şeylere karşıt olarak varolur. Gerçeklik ise bilenden, bilinçten bağımsız olarak varolan şeylere ilişkin bir özelliktir. İşte bu varolanın özne tarafından algılanmasıyla birlikte, varolan, özne için bir nesne konumuna gelir. Nesneden özneye doğru hızlı bir bilgi akışı başlar. Bu bilgi akışı sonucunda bilinçte oluşan, nesnenin bir kopyası değil, imgesidir.

Belgesel filmin de “gerçekliğin yaratıcı biçimde işlenmesi/yorumlanması” biçiminde tanımlandığı anımsanacak olunursa, buradaki gerçek; öznenin bağımsız olarak varolan gerçek ya da gerçeklik değil, nesnedeki özelliklerin öznedeki imgesidir, denebilir. Bir başka söyleyişle sanatçı, algıladığı nesneye ait yapı özelliklerinden hareket ederek bilincinde bir imge yaratır. Belgesel filmin ele aldığı da, bu imge ve bu imgeye ait özelliklerdir. Öznedeki oluşan imgenin, tasarımın, yargının, düşüncenin kısaca bilgi oluşumunun nesneye uygunluğu da bizi doğru kavramına götürür. Doğrunun elde edilmesi sırasında izlenmesi gereken yol ise bilimsel yöntemdir. Bilimsel bir araştırmanın inandırılığını sinemaya yarayan en temel iki ölçütün ise geçerlik ve güvenilirlik olduğu düşünüldüğünde, bu çalışmada geçerli ve güvenilir bir bilimsel araştırma gerçekleştirmek için alınması gereken önlemler tartışılmaya çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Gerçek, gerçeklik, imge, doğru, belgesel sinema, bilimsel araştırma yöntemi, geçerlik, güvenilirlik

DOCUMENTARY CINEMA’S WAYS OF REACHING TRUTH

ABSTRACT

Real exists independent from conscience or contrary to the things thought, designed, imaged. Reality, on the other hand, is an attribute related to the things exist independently from the knower, the conscience. Upon the perception of the existed by the subject, the existed becomes an object for the subject. A rapid flow of information from the object towards the subject begins. What is constituted in the conscience following this flow of information is not a copy of the object, but an image of it.

When one remembers that documentary film is defined as the “treatment/interpretation of reality in a creative manner”, it could be said that the real here, is not a real or reality existing independently from the subject, but the image of the properties of the object in the subject. In other words, setting out from the construction properties of the object he/she perceives, the artist creates an image in her/his conscience. What the documentary film takes up is this image and the properties belonging to it. The image, design, judgment, opinion constituted in the subject, shortly convenience of the constitution of knowledge to the object, leads us to the truth. The course that needs to be followed during the process of reaching the truth is the scientific method. When considering that two major criteria to test the trustworthiness of a scientific research are validity and reliability, the necessary measures to be taken in order to realize a viable and reliable scientific research, have been tried to be discussed in this paper.

Keywords: Real, reality, image, truth, documentary cinema, scientific research method, reliability, validity.

GİRİŞ

Steven Spielberg’in 1998 yılında çektiği ve en iyi yönetim ve en iyi görüntü yönetmeni olmak üzere toplam 5 dalda Oscar alan “Er Ryan”

Kurtarmak” (Saving Private Ryan) filminin açılış sahnelerini düşünelim. Bu ölüm kusan görüntülerde izleyenleri rahatlatan bir tek nokta vardır. Bu görüntülerin kurmaca olması, -miş gibi yapan oyuncuların, -miş gibiyi yansıtmaya çalışan mekanın kayıtları olması. Bir an yaşamı-

* Yrd. Doç., Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi

lan, dış gerçekliği olduğu gibi yansıtan kayıtları izlediğimizi düşünelim. Bundan böyle kol-tuklarımızda rahat rahat oturmamız olanaksızdır.

Belgesel sinema işte böyle bir şeydir. Hayal ürünü olmayan, yaşanan, dış gerçekliğin peşinde koşar. Ardından elde ettiği bu ham verileri, yaratıcı bir süreçten geçirerek bir belgesel film ortaya çıkarmaya çabalar. Bir başka söyleyişle belgesel filmin çabası, ilk aşamada belgeselcinin nesnesi konumuna gelmiş varolanı olduğu gibi saptamaktır. Ardından bu kayıtlar bilimsel teknikler kullanılarak irdelenecek, belgeselciye özgü bir yorum ortaya konacak ve bundan da estetik değer taşıyan bir film çıkarılacaktır. Peki belgesel sinemanın yaratıcı bir süreçten geçirerek kullandığı bu ham veriler, gerçekliğe ne kadar uymaktadır ya da ne kadar doğrudur? Burada akla gelen ilk yanıt, bilimsel yöntem kullanılarak elde edilen ham verilerin, doğruya en yakın veriler olduğudur. Aslında belgesel sinemaya gerçekliğini veren de doğrunun elde edilmesi sırasında izlenen bu bilimsel yöntemdir.

Bilimsel bir araştırmanın inanırlığını sınamaya yarayan en temel iki ölçütün ise geçerlik ve güvenilirlik olduğu düşünüldüğünde, bu çalışmanın sorunu da belgesel sinemanın bilimsel araştırma teknik ve yöntemlerinden yararlanırken, geçerlik ve güvenilirliği tam bir araştırma yapmak için özen göstermesi gereken noktalar biçiminde belirlenebilir.

Bu doğrultuda çalışmanın amacı;

Doğrunun, bir başka söyleyişle dış gerçeklik ile bu gerçekliğin zihinde oluşturduğu imge arasındaki uyumu gösteren bilginin elde edilmesinde kullanılacak bilimsel araştırma yöntem ve teknikleri nelerdir ve belgesel sinema bu yöntem ve tekniklerden nasıl yararlanmalıdır?

Bu genel amaç doğrultusunda; bilimsel araştırmanın gerçekleştirilmesinde süreci oluşturan aşamalarla ilgili şu soruların yanıtları aranacaktır:

* Planlama aşamasında;

- Geçerli ve güvenilir bir araştırma sorusu nasıl yazılmalıdır?

- İnanırlığı sağlayacak bir örneklem seçimi nasıl yapılmalıdır ?
- Hangi tür veri toplama yöntemlerinin kullanılacağı, hangi kriterler doğrultusunda belirlenmelidir?
- Araştırma sürecinde belgesel sinemacının rolü ne olmalıdır?
- Veri toplama araçları/stratejileri belirlenirken neler gözletilmelidir?
- * Veri toplama aşamasında;
- Geçerli ve güvenilir veriler toplanabilmesi için nelere özen gösterilmelidir?
- * Veri analizi sırasında;
- Güvenli ve geçerli bir analiz gerçekleştirebilmek için uygulanması gereken yöntemin/yöntemlerin saptanmasında özen gösterilmesi gereken noktalar nelerdir?

Çalışma aynı zamanda: fizik ve bio-psişik varlığının dışında, duygu ve düşünceleri, hayal gücü ile tinsel bir varlık olan insanın, ham verileri tinselleştirerek, bir biçim vererek madde varlığının ötesinde bir sanat varlığı durumuna dönüştürdüğü belgesel film ile, belgesel film yapım sürecinin doğruya ulaşma süreci de denilen, veri toplama araçlarının/stratejilerinin belirlenmesi, verilerin toplanması ve verilerin analizi aşamalarıyla sınırlandırılmıştır.

1. DOĞRU NEDİR?

Mart 1895'te Paris'te Fransız endüstrisini desteklemek amacıyla yapılan toplantıda, Louis Lumiere fabrikasından çıkan işçileri gösteren "La sortie des usines" adlı kısa film sinemanın da doğuşunu müjdeler. Aslında bu, Lumiere'in, Edison'un Paris'te yaptığı kinetoskop gösterisinden etkilenerek geliştirdiği, gösterici ve alıcıdan oluşan sinematografi tanıtmak için yapılan bir gösterimdir. Yine de günümüzde bir sanat dalı olarak karşımıza çıkan sinemanın da başlangıcı olur. Gerçi Lumiere'in 1895 yılı boyunca kendisinin kaydettiği ya da yetiştirdiği teknisyenleri tarafından çekilen filmler, makaraların sınırlı kapasitesi nedeniyle birer dakikalık kayıtlardır. "Barque sortant du port (Limandan çıkan sandal), Le repas de bebe (Bebeğin yemeği) gibi, varolanı olduğu gibi kaydeden, herhangi bir yorum katmayan filmler, bazı kaynaklar tarafından ilk belgesel filmler olarak

anılsa da, bugün anladığımız anlamda ilk belgesel filmi görebilmek için 1920 yılına gelmek gerekir. Bu yıl, Robert Flaherty, “Nanook of the North (Kuzeyli Nanook)” nun çekimini gerçekleştirdiği yıldır. Peki Lumiere’in çektiği filmlerle Flaherty’nin Kuzeyli Nanook filmi arasında, süreleri dışında ne gibi bir fark vardır? Bir başka söyleyişle, neden Flaherty’nin filmi bir başlangıçtır? Bu sorunun yanıtıysa John Grierson’un tanımında yatmaktadır. Ona göre; “belgesel, gerçeğin yaratıcı bir biçimde işlenmesi/ yorumlanmasıdır.... Sinemanın çevrede dolaşma, yaşamın kendisini gözleme, yaşamdan seçme yetisidir..” “.....Yaşayan sahneyi, yaşayan öyküyü çekme.... Özgün (ya da yerli) oyuncunun, özgün (ya da yerli) sahnenin, çağdaş dünyanın perdedeki yorumuna daha iyi kılavuzluk edebileceğine” (1968: 343-347) inanan Grierson’a göre kısaca yaşamın ayrıntı resmi çekilecek, sonra bu ayrıntılar kaynaştırılarak bir yorum yaratılacaktır.

Grierson’un belgesel sinema üzerine yaptığı bu tanımda yer alan sözcükler üzerinde biraz düşünmeye çalışırsak;

Gerçek, bilinçten bağımsız olarak varolan ya da düşünülen, tasarılan, imgelene şeylere karşıt olarak varolan, biçiminde tanımlanabilir (Püsküllüoğlu 1995: 639). Buradan hareketle gerçeklik ise bilenden, bilinçten bağımsız olarak varolan şeylere ilişkin bir özelliktir. İşte bu varolanın özne tarafından algılanmasıyla birlikte, varolan, özne için bir nesne konumuna gelir. Nesneden özneye doğru hızlı bir bilgi akışı başlar. Fakat bu, hiçbir biçimde nesnenin bir kopyasının çıkarılması anlamına gelmez. “Hartmann’a göre bilmede olan biten, bilinçte nesnenin bir resminin ya da tasarımının ortaya çıkması, öznedeki yeni oluşumun özelliklerinin nesnenin yapı özelliklerini herhangi bir biçimde ‘ifade etmesi’ ya da bilinçte ‘temsil etmesi’dir. Ona göre bu kimilerinin iddia ettiği gibi, nesnenin ‘ikileşmesi’ de değildir. Bir resimde asıl şeye benzeyen nesnenin yanında yer alan ikinci bir şeydir, onun ‘ikileşmesi’ değil, sadece bir imgesidir” (aktaran Tepe 2003: 103).

Bütün bu açıklamalarda belirtilenleri belgesel filme uyarlayacak olursak, belgesel filmde ele alınan gerçek; öznenin bağımsız olarak varolan gerçek ya da gerçeklik değil, nesnedeki özelliklerin öznedeki imgesidir. Bir başka söy-

leyişle sanatçı, algıladığı nesneye ait yapı özelliklerinden hareket ederek bilincinde bir imge yaratır. Belgesel filmin ele aldığı da, bu imge ve bu imgeye ait özelliklerdir.

Peki bilinçte oluşan imge, dış gerçekliği ne kadar yansıtabilmektedir?

İşte bu noktada doğru dediğimiz kavram karşımıza çıkar. Afşar Timuçin, doğru kavramını, gerçekliğe uygun olan bilgi, olarak tanımlıyor (2000: 107). Harun Tepe’ye göre gerçeklik; bilenden, bilinçten bağımsız olarak varolan şeylere ilişkin özellik iken, doğruluk; varlığını bir varolana ilişkin bildirimde bulunan bir özneye borçludur (2003: 21).

Hartmann’a göre doğruluk, öznedeki oluşan imgenin, tasarımın, yargının, düşüncenin kısaca bilgi oluşumunun nesneye uygun düşmesidir. “İmgenin bilgisel değeri için belirleyici olan, uygun düşmenin ya da sapmanın derecesidir, kısaca onun nesneyle uyumunun derecesidir. Sözcüğün esas anlamında bilgiden, nesnenin özne vasıtasıyla hakiki ‘kavranmasından’ ancak imge ve nesne arasında açık bir örtüşme olduğunda, yani nesnenin özelliklerinin imgede herhangi bir biçimde yeniden ortaya çıkması durumunda söz edilebilir. Doğru olan ve olmayan arasındaki fark da burada yatmaktadır. Bilinçteki imge nesneyle uyduğunda bilgi doğrudur; bu ikisi arasındaki sapma, uyumun olmadığı ise bilgi doğru değildir” (aktaran Tepe 2003: 103).

Doğru ve doğruluk kavramlarına belgesel film açısından bakıldığında, bilginin doğruluğunun, yani bilinçte oluşan imge ile nesne arasındaki uyumun, belgesel sinema için son derece önemli olduğunu söylemek gerekir. Çünkü belgesel filmi kurmacadan ayıran en önemli özellik, izlenenlerin doğru olmasıdır. O halde belgesel sinema için sanatçının bilincinde yarattığı imge ile dış gerçeklik arasında uyum önkoşuldur. Doğruya ulaşmak için de öncelikle doğru sorunun sorulması gerekir.

Doğru soru ise; öznenin bağımsız olarak varolan ile, bir nesne konumuna gelerek bilinçte oluşturduğu imge arasında uygunluk olup olmadığını saptamanın yolları nelerdir? sorusudur. Ya da soru; öznenin nesneden aldığı bilginin, nesneye olan uygunluğu nasıl sınanacak-

tır? şeklinde de sorulabilir. Kısaca belgesel sinemacı, doğruya nasıl ulaşacaktır?

2. DOĞRUYA NASIL ULAŞILIR?

İnsanoğlunun varolduğu günden bu yana en çetin sorularından birisi de bilgi sorunu olmuştur. Önceleri, insanoğlu, duyular aracılığıyla kavranamayan şeylerin bilgisi, anlamına da gelen metafizik çerçevesinden dünyaya bakıyordu. Bu dünya görüşü 1500'lü yıllarda yeni bir dünya görüşüne zemin hazırlamaya başladı. Nitekim 17-18 yüzyıllarla birlikte, metafiziğin etkin olduğu çağ, akıl çağı da denilen döneme yerini bıraktı. Yeni bir yaşam, yeni bir dünya görüşü, yeni bir insan kavramı, din, sanat, ekonomik etkinlik, politik düşünce ve örgütlenme, felsefe gibi pek çok alanda olduğu gibi bilimde de yeni bir bakış açısını beraberinde getiriyordu. Bugün bile geçerliliğini koruyan pozitivist/akılcı dünya görüşünün temeli de o yıllarda atılmaya başlandı.

Amerikalı bilim adamları Scwartz ve Ogilvy'ye göre pozitivist/akılcı görüşün özellikleri şöyle sıralanabilir;

- 1- Gerçeklik basittir, bir şey parçalarının toplamıdır.
- 2- Hiyerarşi düzenin ilkesidir. Sistemler en basitten en karmaşığa hiyerarşik bir sırada sınıflandırılabilir.
- 3- Evren saat gibi çalışan mekanik bir obje ya da makinedir.
- 4- Mekanik çalışan bir makine görünümünde olan evrenin geleceği en kesin biçimiyle önceden kestirilebilir.
- 5- Evrendeki parçalar arasında neden sonuç ilişkisi vardır.
- 6- Değişim niceliksel ve birikim şeklindedir.
- 7- Bilme akıl yoluyla anlamayla gerçekleşir. Bu süreçte gözlemci ve gözlenen kesin sınırlarla birbirinden ayrılmıştır (aktaran Şimşek 1997: 143-145).

Doğa ve fen bilimlerinde doğruya ulaşmada en etkili yöntem olarak belirlenen pozitivist /akılcı yöntem, o dönemlerde yeni yeni gelişmekte olan sosyal bilimlere de uygulanmaya başlandı. Tıpkı fen ve doğa bilimlerinde olduğu gibi,

olgular soyutlanıp nesnelleştiriliyor ve daha sonra gözlenebilir ve ölçülebilir niteliklere indirgeniyordu. “Böylece pozitivism, karmaşık toplumsal süreçleri toplumun gözlenebilir ve ölçülebilir yönleriyle açıklamayı yeterli görür... Benzer bir biçimde, işlevselci dünya görüşü toplumsal örgütlerin analizinde, davranışçı dünya görüşü ise psikoloji, sosyal psikoloji ve eğitim alanlarında pozitivist-akılcı paradigmanın uzantısı olarak uzun süredir egemenliklerini sürdürmüştür” (Şimşek 1997: 146). Her şeyin bir nedeni olduğu, aynı koşullarda aynı nedenlerin aynı sonuçları doğurduğu şeklinde açıklanabilen nedensellik ilkesini temel alan pozitivist/akılcı dünya görüşü, araştırmada nicel (sayısal) yöntemi en vazgeçilmez araştırma yöntemlerinden biri olarak belirlemekte ve günümüzde de etkin olarak kullanılmaktadır. Kısaca bu bilgi kuramı, bilen özneyi her türlü “psikolojik ve tarihsel kimliğinden yalıtılmış” bir akıl varlığı biçiminde görmekte (aktaran Kuş 2003: 66) ve nicel yöntemi benimsemektedir.

Ancak 20. yüzyılın başlarından itibaren tümüyle farklı bir dünya görüşü ortaya çıkmaya başladı. Örneğin fizikte Einstein, “Görelilik Kuramı”yla gözlemcinin süreçteki önemli etkisini gözler önüne serdi. Heisenberg’in “belirsizlik ilkesi”, pozitivist /akılcı dünya görüşünün nesnellik ilkesini de tartışılır duruma getiriyordu. “Öte yandan, John Bell’in teoremi evrenin bağımsız ve ayrı parçalardan oluşmadığını iddia etmekteydi. Bütün olay ve şeyler parçalanamaz bir bütünün içinde birbirleriyle ilintilidir. Bunu izleyen bir kuramla, David Bohm, ‘yalnızca parça bütünde gizli değil, aynı zamanda bütün gerçeklik parçada da gizlidir’, diyerek evrenin holografik bir resmini çizmekteydi” (Şimşek 1997: 148).

Anlamacı bilgi kuramı da denilen bu kuramın önemli savunucularından olan Dilthey de akıl’ın insanın sahip olduğu güçlerden biri olduğunu söylüyordu. Ancak ona göre bilen özne “artık sadece duyum-tasarım, duyarlılık-zihin bağıntısı içinde ‘bilen’ özne değildir. Özne ‘gerçek yaşama süreci içinde bilir’. Özne nesneyle bağını bilme (tasarlama), değerlendirme (hissetme), eyleme ve isteme süreçlerinin birliği içinde kurar. ‘Yaşam bütünlüğü’ ya da ‘yaşama’ kavramlarını kullanan Dilthey, bunların bireyin başkaları ile olan ilişkilerinin

bütününden başka bir şey olmadığını belirtir. İnsanlar arası ilişkiler bütünü olarak yaşama, doğal gerçeklikten farklı bir oluşumdur” (Kuş 2003: 66-67)

Scwartz ve Ogilvy’ye göre pozitivism ötesi, akılcılık ötesi de denilen anlamacı bilgi kuramının özellikleri ise şöyle sıralanabilir:

- 1- Gerçeklik karmaşıktır. Her sistem kendine özgü özellikler geliştirir.
- 2- Sistemler önceden kestirilemez, karşılıklı sınırlılıklar, etkileşim ve hareketlerle belirlenen heterarşik düzenlerdir.
- 3- Evren, bileşenlere ayrıştırılıp tekrar yerine yerleştirilerek mekanik bir biçimde anlaşılamaz.
- 4- Gelecek ve yön belirsizdir.
- 5- İlişkiler doğrusal değildir, karşılıklı nedensellik vardır.
- 6- Sistemler, nitel değişime yol açacak şekilde çeşitli, açık, karmaşık ve karşılıklı olarak nedensel ve belirsizdir.
- 7- Gözlemci belli bir perspektife sahip katılımcıdır. Nedensellik diye bir şey yoktur, perspektif vardır (Şimşek 1997: 149).

Bu tür özelliklere sahip bilgi kuramının sosyal bilimleri açıklamaya daha yatkın olduğunu belirten ve doğa bilimsel açıklama ile sosyal bilimler açıklanamayacağını söyleyen Dilt-hey’in bu konudaki açıklaması ise şöyledir; “doğa bilimleri ampirik ve açıklayıcı bilimlerdir; doğa bilimsel açıklama ise, tümel önerme formundaki bir doğa yasasını büyük öncül olarak içeren bir tümdengelimdir ve doğa bilimsel nedensellik, tümdengelim mantıksal yapısı bakımından, sebep-sonuç bağıntısını yasa-olgu bağıntısı olarak kuran bir nedenselliklidir. Ancak tinsel dünya, doğa bilimsel açıklama modeli ve nedensellik altında ele alınmaz. Çünkü kültür gerçekliğinde doğa bilimsel yasalar yoktur. Bu gerçeklikte insanın kendi yarattığı değer, ilke, norm, kural vb. yer alır. Tüm bu değerler, normlar vb. değiştiğinden insanlık tarihi için genel geçer açıklamalar yapılamaz.” (aktaran Kuş 2003: 67)

Positivizm ötesi, akılcılık ötesi dünya görüşü, bu değerlendirmelerinin ardından, nicel araş-

tırma yöntemini dışlamadan, bilimsel araştırma yöntemlerine, nitel araştırma yöntemini de eklemiş olur.

Kısaca, araştırmacının araştırma sürecindeki etkisine inanan, nedensellik ilkesi yerine, ilişkilerin doğrusal değil, belirsizlik ilkesine göre geliştiğini savunan, araştırma sonucunda her zaman kesin bir genelleme yapabilme olanağı olmadığını belirten bu dünya görüşünün benimsediği yöntemlerden biri olan nitel araştırma yöntemi, konusunu, insan ve insanın var olduğu toplumlardan alan sosyal bilimlerde de etkili olarak kullanılan bir yöntem olur. Bakışını insan ve insanın oluşturduğu toplumlara çeviren belgesel sinemanın da, üstüne bir film inşa edeceği ham verilerin elde edilmesi aşamasında kullanacağı yöntem bu olmalıdır.

Peki belgesel sinemanın, bu yöntemi kullanarak elde edeceği bilginin, geçerli ve güvenilir bilgi olması için, özen gösterilmesi gereken noktalar nelerdir?

3. DOĞRUYA ULAŞMAK

Yapılan bilimsel araştırma sonucu elde edilen bilginin doğru olup olmadığı konusunda ip ucu verecek iki ölçütün, geçerlik ve güvenilirlik olduğu belirtilmişti.

LeCompte ve Goetz’e göre geçerlik; sonuçların doğruluğunu konu edinir. Dış geçerlik, alınan sonuçların farklı gruplarda sınanması durumunda, benzer sonuçların alınıp alınmayacağıyla ilgilidir. Dış geçerlikle ilgili yanıtlar, genelleme konusundaki soruların da yanıtları olacaktır. İç geçerlik de kullanılan araç ya da yöntemle ölçülmek istenen verinin ölçülüp ölçülemeyeceğine ilişkindir (aktaran Yıldırım ve Şimşek 1999: 76-89).

Hemen bu noktada nitel araştırmanın iç geçerlik açısından önemli fırsatlar sunduğunu belirtmek gerekir. Araştırmacıya esnek davranabilme olanağı sunan nitel araştırmada, araştırmacı gerekli gördüğünde, görüşmenin akışına göre yeni sorular ekleyebilme, ya da öngörmediği bir veri toplama yöntemini kullanabilme fırsatına sahiptir. Örneğin bir görüşmede anlatılan bir bilginin doğruluğu, o anda ortaya çıkarılan bir belge ile kanıtlanabilir.

Dış geçerlik yani araştırma sonuçlarının genellenmesi ise nitel araştırmanın temel ilkeleleriyle çelişmektedir. Çünkü nitel araştırma, sosyal olayların, içinde bulunulan duruma göre değiştiğini varsaymaktadır. Öyleyse bu ilkeye göre bir durum bir başka duruma doğrudan genellenemez. Bu engeli gidermek için, dolaylı yoldan genelleme yapılarak dış geçerliğin sağlanabileceği düşünülebilir. Bunu yaparken, araştırmacının örneklemini ayrıntılı tanımlaması ve çeşitlendirmesi, genelleme konusunda olası engelleri tartışması, bulguların başka araştırmalarda test edilebilmesi için gerekli açıklamaları yapması gibi bazı önlemlerle araştırmanın dış geçerliğini de sağlamak mümkündür.

Güvenirlilik ise aynı şeyin bağımsız ölçümleri arasındaki kararlılıktır. Bir başka söyleyişle araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliğiyle ilgili olan güvenirlilik, iç ve dış olarak iki başlık altında ele alınır. Dış güvenirlilik, sonuçların benzer ortamlarda aynı şekilde elde edilip edilemeyeceğiyle ilgilidir. İç güvenirlilik ise başka araştırmacıların aynı veriyi kullanarak benzer sonuçları elde edip edemeyeceğine ilişkindir (aktaran Yıldırım ve Şimşek 1999; 76-89).

Nitel araştırma için temel olan ilkeler anımsandığında, gerçeklerin bireylere ve içinde bulunulan ortama göre sürekli bir değişme içinde olduğu ve araştırmanın benzer gruplarda tekrarlanmasının aynı sonuçlara ulaşmayı garanti etmediği ilkesi akla gelir. Bu ilke nitel araştırmanın dış güvenirlilik ilkesiyle çelişmektedir. Aynı şekilde her araştırmacının olaylara algılama ve yorumlama biçimi farklıdır ilkesi de iç geçerlik ilkeleleriyle çelişmektedir. LeCompte ve Goetz (1982) dış ve iç güvenirlilik ilkelerinin nitel araştırma için farklı algılanması gerektiğini belirtir ve ardından bir seri önlemler sıralarlar. Buna göre, araştırmacı, araştırma sürecindeki konumu ile araştırmanın temel aşamalarını ayrıntılı bir biçimde açıklamalıdır. İç güvenlik konusunda alınacak önlemleri de, veri toplama yöntemleriyle elde edilen verileri yorum katmadan sunmak, veri toplama ve veri analizi sürecinde araştırmacı sayısını arttırmak, bir yöntemle elde edilen verilerin bir başka yöntemle sınanması yoluna gitmek şeklinde sıralamaktadırlar (aktaran Yıldırım ve Şimşek 1999: 76-89).

Bütün bu açıklamaların ışığında doğruya ulaşmak ifadesinin geçerli ve güvenilir bilgiye

ulaşmak ifadesine eşit olduğu söylenebilir. Geçerli ve güvenilir bilgi elde edebilmek için de izlenmesi gereken temel bir süreç vardır.

3.1. Araştırmanın Planlanması

Olguyu, araştırılan kişilerin gözüyle görme çabasına sahip olması, betimlemeyi ön plana çıkarması, araştırılan kişilerin davranışlarını, davranışları ortaya çıkaran durumları anlamaya çabalaması, ne sorusundan çok, nasıl sorusunun yanıtlarını arıyor olması, esnek ve yapılandırılmamış olması, veri analizinin tümevarımcı bir niteliğe sahip olması (Ekiz 2003: 26-31) gibi özellikleriyle belirginleşen nitel araştırma yöntemi, sergilediği esnek ve öznel görünümüne karşın, geçerli ve güvenilir bir araştırma olabilmesi için, önemle üzerinde durulması gereken belirli kurallara sahiptir.

Hem araştırma problemiyle hem de birbirleriyle karşılıklı etkileşerek her adımda araştırmayı biraz daha ileri götüren bu süreçler ise şöyle sıralanabilir:

- * Araştırma soru/sorularının oluşturulması,
- * Alanın/örneklemin belirlenmesi,
- * Belgesel sinemacının araştırma sürecindeki rolünün saptanması.
- * Veri toplama araçlarının/yöntemlerinin geliştirilmesi
- * Veri toplama
- * Veri analizi
- * Bulguların betimlenmesi
- * Bulguların yorumlanması
- * Sonuçların sınırlanması ve genellenmesi
- * Sonuçların uygulamaya aktarılması
- * Kuramsal/kavramsal yapı

Araştırma Sorusunun Oluşturulması

Araştırma sorusu/soruları, araştırma probleminin soru biçiminde düzenlenmesidir. Nicel çalışmalarda olması gerektiği gibi nitel bir çalışmada bu süreç çok da kesin bir dille ifade edilemeyebilir. Bunun nedeni, kuramsal ve kavramsal çerçevenin yetersizliği olabildiği gibi alandan toplanacak ön bilgilerin yetersizli-

ği de olabilir. Neden her ne olursa olsun, geçerli ve güvenilir bir araştırmaya zemin hazırlayacak araştırma sorusu/soruları oluşturulurken, sahip olunan ön bilgiye göre soru biçimi belirlenmesi gerekecektir. Sözelimi eğer araştırmacı sınırlı bir ön bilgiye sahipse düzenlediği araştırma sorusu açık uçlu olacaktır.

Açık uçlu soru oluşturma süreci genel bir soru ile başlayan bir süreçtir. Veri toplama süreci bu genel soru ile başlar. Konu ile ilgili temel değişkenler daha açık hale geldikçe alt araştırma soruları da netleşir.

Örneğin,

* Öğretmen yetiştirme modellerinden, 1940-1953 yılları arasında Türkiye’de uygulanan “köy enstitüleri” modeli nasıl bir eğitim modelidir? (1)

Bu soru son derece geniş kapsamlı ve genel biçimde sorulmuş sorudur. Literatür ve ön görüşmelerle, genel olan bu soruyu oluşturan alt başlıklar netleştirilir.

Sözelimi, eğitimin yapıldığı mekanlar nasıl mekanlardır?, köy enstitülerinde derslerin işleme aşamasında uygulama ne kadar yer tutmaktadır? Ya da öğrenciler, boş zamanlarında ne tür etkinliklere yönlendirilmektedir? Köy enstitülerinin öğrenci profili nedir? şeklinde daha somut, eğitim modelini daha iyi gözler önüne seren sorular biçimine dönüştürülmüştür(2).

Bir başka açık araştırma sorusunun ise şöyle düzenlendiğini düşünelim:

* 30 Ocak 1923’te Yunan hükümeti ile TBMM Hükümeti arasında imzalanan “Yunan ve Türk Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol”e göre Yunanistan’da yerleşik Müslümanlarla, Türkiye’deki yerleşik Ortodoks Rumların zorunlu mübadelesinin, bu mübadeleden etkilenen insanlar üzerindeki etkileri nasıl olmuştur? (3).

Bu da son derece genel bir araştırma sorusudur. Ön görüşmelerle ve literatürle bu soruyu oluşturan alt başlıkların belirlenmesi gereklidir. Nitekim ön araştırma gezisi ve literatür taraması yapıldıktan sonra beliren alt başlıkların bazıları şöyle sıralanabilir:

* Türkiye’ye gelme kararının verilmesinin ardından nasıl bir süreç yaşanmıştır?

* Türkiye’de mübadillere uygulanan ilk işlemler nelerdir?

* Yerleştirilen köylerde, yerleşik halkın davranışları nasıl olmuştur?

* Bir yaşam mekanı yaratmada yaşanan sorunlar nelerdir?

* Türkiye’ye geldiklerinde dil konusunda yaşadıkları sıkıntılar nelerdir?

Görüldüğü gibi genel anlamda sorulan açık uçlu sorular, ön araştırma ve literatür taramasıyla alt araştırma sorularına dönüştürülmektedir. Bu da araştırmada kullanılacak yöntem ve tekniklere karar vermede daha yönlendirici olacaktır.

Kapalı uçlu araştırma soruları ise başlangıçta araştırmacının önünü daha kesin gördüğü, daha fazla ön bilgiye sahip olduğu araştırmalar için uygun soru tipidir. Örneğin:

* Köy enstitülerine gelen öğrencilerin enstitüye uyumlarında, köyden gelenlerle daha büyük yerleşim yerlerinden gelenler arasında ne gibi farklar vardır?

Bu soru, literatürde yer alan, köyden gelenlerin enstitüye uyumuyla, daha büyük yerleşim yerlerinden gelenlerin enstitüye uyumu arasında farklar vardır, varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayım da ilgili literatür tarafından desteklenmektedir.

Bir başka örnek ise;

* Yunanistan’dan Türkiye’ye gelen mübadiller ile Türkiye’den Yunanistan’a giden mübadillerin koşulları açısından aralarında ne tür farklar vardır?

Bu soru da yapılan ön görüşme ile desteklenen, her iki tür mübadil grubunun koşulları arasında farklar olduğu varsayımına dayanmaktadır. Kısaca sahip olunan ön bilgilerden hareketle açık uçlu ya da kapalı uçlu araştırma sorusu/soruları oluşturulur.

Öyleyse araştırma sorusunun kendisinin de, türünün de, araştırma problemi ile ilgili litera-

tür ve kuram arasındaki etkileşimden ortaya çıktığı söylenebilir.

Örneklemin Belirlenmesi

Örnekleme, üzerine araştırma yapılan evreni temsil edebilme gücüne sahip birey, olay veya olguyu içeren küçük, üzerinde çalışılabilir evren parçasıdır. Özellikle nicel araştırmada kullanılan bir araç olarak belirir. Tüm evreni çalışmanın olanaksızlığı karşısında bilim adamlarınca bulunmuş çıkış yoludur. Belirli yöntemlerle saptanan örneklem üzerinde bulunan sonuçlar daha sonra evrene genellenir.

Örneğin “Türkiye’de teröre bağlı olarak yaşanan göç” üzerine yapılan bir çalışmada binlerce hatta milyonlarca kişiye ulaşmanın gerekliliği ve bunun güclüğü ortadadır. Böyle bir durumda bilim adamları için örneklem bir çıkış yolu olmaktadır. Örneklem seçimi belirli özelliklerin evrende normal dağıldığı ilkesine dayanan olasılık kuramından türetilmiş bir araştırma aracıdır. Araştırılacak özellikleri içinde barındıran grubun üzerinde çalışma yapılır. Ardından bulunan sonuçlar evrene genellenir. Bu araştırma türünde seçkisiz, sistematik, tabaka ve küme gibi farklı teknikler kullanılabilir.

Nitel araştırmada ise daha önce belirtildiği gibi en temel nokta genelleme yaparak evrene ulaşmak değildir. Goetz ve Lecompte göre “Nitel araştırmacıların birincil kaygısı... bir evrende olması olası çeşitlilik, zenginlik, farklılık ve aykırılıkları çalışmalarına dahil ederek bütüncül bir resim elde etmektir” (aktaran Yıldırım ve Şimşek 1999: 68). Örneğin etnografya, antropoloji gibi bazı disiplinler, sözlü tarih, yaşam öyküsü gibi bazı yöntemler evrenin bütününe çalışırlar. Bu nedenle örnekleme gereksinimleri yoktur. Ancak yine de bazı durumlar için nitel araştırmada da genelleştirme gereksiniminin hissedilmesi, nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olsa da tüm evrene ulaşmanın olanaksızlığı, örneklem seçimini gerekli kılmıştır. Nitel araştırma yapılırken yaygın olarak kullanılan örnekleme yöntemleri ise amaçlı örnekleme yöntemleri olarak adlandırılmaktadır. Patton’na göre başlıca amaçlı örnekleme yöntemleri;

*Aşırı ve aykırı durum örnekleme,

*Maksimum çeşitlilik örnekleme,

*Benzeşik örnekleme,

*Tipik durum örnekleme,

*Kritik durum örnekleme,

*Kartopu veya zincir örnekleme,

*Ölçüt örnekleme,

*Doğrulayıcı veya yanlışlayıcı örnekleme,

*Kolay ulaşılabilir durum örnekleme şeklinde sıralanabilir (aktaran Yıldırım ve Şimşek 1999: 69).

Açıklamaları bazı örneklerle netleştirmeye çalışırsak;

Köy enstitülerine yönelik olarak hazırlanacak belgesel filmin veri toplama sürecinde ilk olarak Köy Enstitüleri ve Çağdaş Eğitim Vakfı eski başkanı Mustafa Aydoğan ve yine Aksu Köy Enstitüsü ilk mezunlarından Pakize Türkoğlu ile görüşülmüş, 1940-1953 yılları arasında Türkiye’de uygulanan köy enstitülerinin nasıl bir eğitim modeli olduğu konusunda bize bilgi verecek isimlerin kimler olabileceği sorulmuştur. İsimleri ve telefon numaraları alınan kişi sayısı başlangıçta Pakize Türkoğlu’nun da görüşülecek kişilere eklenmesiyle 11 (on bir) kişi şeklinde belirlenmiştir. Belge anlamında başvurulacak İsmail Hakkı Tonguç’un oğlu Engin Tonguç ve Hasan Ali Yücel’in kızı Canan Eronat ile birlikte ulaşılması gereken kişi sayısı 13 ile sınırlıdır. Ancak görüşülen her bir kişi ile birlikte bu sayı hızla büyümüş, 71 kişiye ulaşmıştır. Daha sonra;

*İlk kuşak mezunların sistemi daha iyi tanımlayan tanıklıkları,

*Eğitim modelinin işleyişini daha etkili gözler önüne seren yaşam öyküleri,

*Çeşitlilik, zenginlik, farklılık ve aykırılıkları sergilemek adına 21 köy enstitüsünün varlığından hareketle, görüşme yapılacak kişilerin farklı enstitülerden olması (Böylece Edirne Kepirtepe, Adapazarı Arıfiye, Balıkesir Savaştepe, Aydın Ortaklar, İzmir Kızılçullu, Antalya Aksu, Konya İvriz, Eskişehir Çifteler, Malatya Akçadağ, Sivas Yıldızeli, Samsun Ladik, Ankara Hasanoglan, Kars Cilavuz köy enstitüsü mezunlarına ulaşılmıştır) gibi ölçütler belirlenerek bu sayı 31’e düşürülmüştür. Filmde röportajlarına yer verilen kişi sayısı ise 11’dir. 31

sayısından 11 sayısına ulaşmak için ele alınan ölçütler de yine yukarıdakilerle aynı ölçütlerdir.

Patton'ın yaptığı amaçlı örnekleme yöntemleri sınıflandırmasına göre, burada kullanılan örnekleme yönteminin kartopu veya zincir örnekleme yöntemi olduğu söylenebilir.

Yine 1924 yılında mübadeleyi yaşayanlar üzerine yapılan bir belgesel filmdeki örnekleme seçimine gelince. Bu filme ilişkin araştırma sorusunun; "30 Ocak 1923'te Yunan hükümeti ile TBMM Hükümeti arasında imzalanan "Yunan ve Türk Ahalinin Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol"e göre Yunanistan'da yerleşik Müslümanlarla Türkiye'deki yerleşik Ortodoks Rumların zorunlu mübadelesinin, bu mübadeleden etkilenen insanlar üzerindeki etkileri nasıl olmuştur?" biçiminde düzenlendiği belirtilmişti. Mübadelenin gerçekleştiği tarih ise 1924 mayısındır. Örneklem seçimi için mübadeleyi yaşayan insanlarla görüşme yapılması planlandığına göre, mübadele anında doğanlar bile bugün (2005) 81 yaşındadır. O günleri anımsayacak belleğe sahip olması, görüşmeyi kabul etmesi gibi koşullar art arda sıralandığında, örneklemin tüm evreni kapsamı gereği açıktır. Nitekim öyle de yapılmış, birinci kuşak mübadillerin tümüyle görüşme yapılması planlanmıştır.

Sonuçta örneklem/alan belirlenmesinin ardından sıra belgesel sinemacının araştırma sürecindeki rolünün belirlenmesine gelmiştir.

Belgesel Sinemacının Araştırma Sürecindeki Rolünün Belirlenmesi

Nitel araştırma yapan belgesel sinemacı, katılımcı bir role sahiptir. Bir başka söyleyişle araştırma yapılan alanda zaman harcayan, alandaki kişilerle iletişim kuran, alanda olup biten olayları yaşayan kişidir. Ve bu ortamda elde ettiği bilgilerle bilincinde oluşturduğu imge, belgesel filmin özünü oluşturacaktır. Üzerine belgesel film inşa edilecek ham verilerin toplanma sürecinde belgesel sinemacı dış gerçeklikle, bilincinde oluşan imge arasındaki uyumun en üst düzeye taşınmasına özen göstermelidir. Bu da alanda çalışan ve katılımcı bir rol üstlenen belgesel sinemacının, kendi varsayım ve önyargılarını baştan belirlenmesini, araş-

tırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sıkıntıya sokmayacak biçimde davranmasını gerektirir. Örneğin, belgesel sinemacı görüşme yaptığı kişi ile aynı düşünceyi paylaşmıyorsa, çalışma esnasında bunu görüşülen kişiye yansıtmamalıdır.

Ayrıca, belirlenen araştırma sorusu ve amaç doğrultusunda bir planlama yapılmalıdır. Geçerlik ve güvenilirlik için bu kaçınılmazdır. Ancak bunları katı bir soru grubu içine hapsedip, hiç esneklik tanımamak, görüşülen kişiyi sıkıntıya sokacak, bağlı olarak doğrudan uzaklaşabilme olasılığını gündeme taşıyacaktır. Örneğin, salt soru biçimi ya da soru sıralaması öyle diye, araştırma için çok önemli olabilecek bir açıklamayı atlamak doğruya ulaşma çabasına ciddi bir biçimde ket vuracaktır.

Kısaca belgesel sinemacı, doğruya ulaşırken, kamera önündeki kişi, olay ve olgulara kendi önyargı ve varsayımlarından uzak bakabilmeli, görüşülen kişinin açıklamalarını araştırmanın amacına uygun bir biçimde yönlendirerek, ama esnekliği de elden bırakmadan yapabilmelidir.

Belgesel sinemacının rolünün belirlenmesinin ardından planlamanın tamamlanması için veri toplama araçlarının/stratejilerinin geliştirilmesi gerekecektir.

Veri Toplama Araçlarının/Stratejilerinin Geliştirilmesi

Planlama sürecinde yapılması gerekenlerden biri de araştırmada hangi veri toplama yöntemlerinin kullanılacağıdır. Belgesel sinemacı kendi araştırma problemine göre, bu yöntemlerden hangisini ya da hangilerini seçeceğine daha baştan karar vermelidir.

Nitel araştırmada en yaygın olarak kullanılan yöntemler görüşme, gözlem ve belge incelemedir. Her bir yöntem kendi içinde de alt başlıklara ayrılır. Ancak amaç, geçerli ve güvenilir bilgiye ulaşmak olduğuna göre, nitel sinemacı, "nitel araştırmada elde edilen verilerin geçerliliği ve ulaşılan sonuçların doğruluğu çok hassas bir konu olduğu için... birden fazla veri toplama yöntemi kullanarak elde ettiği verileri teyit etmeye ve geçerliklerini çok boyutlu olarak kanıtlamaya çaba gösterir" (Yıldırım ve Şimşek 1999: 55-56).

3.2 Veri Toplama

Araştırma sorusunun oluşturulması, örneklemin belirlenmesi, veri toplama araçlarının geliştirilmesi, belgesel sinemacının araştırma sürecindeki rolünün saptanması, veri toplama araçlarının/stratejilerinin saptanması gibi aşamalardan oluşan planlama sürecini, belgesel sinemacının çekim olarak da adlandırdığı adım izler. Kısaca alana çıkmanın ya da belgesel sinemacı diliyle çekim yapmanın zamanı gelmiştir.

Bu adımın belgesel sinemacı için farklı iki anlamı vardır. Bunlar;

*Alan çalışması sonucunda geçerli ve güvenilir ham verilere ulaşmak ve

*Belgesel filmin oluşturulmasında temel alınacak ham verilerin, estetik değer taşıyan veriler olmasına özen göstermek (görüntünün ışık, renk ve çerçeve ayarları, sesin niteliği).

Burada çalışmanın sınırlılığı açısından sadece belgeselcinin geçerli ve güvenilir ham verilere ulaşmak için özen göstermesi gereken noktalar irdelenecek, ham veriler estetik değer taşıyan verilere nasıl dönüştürülür, sorusu bir başka çalışmada yanıtlanmaya çalışılacaktır.

Nitel araştırmanın temel özelliğinin, araştırılan 'şey'lerin, bakış açılarını, dünya görüşlerini ortaya koymak, dünyaya onların gözünden bakmak olduğu daha önce belirtilmişti. Bu temel özellikten hareketle nitel araştırma yönteminin temel veri toplama tekniklerinin başında 'görüşme' geldiği söylenebilir. Problem hakkında derinlemesine bilgi edinmek istendiğinde en etkili yöntem, görüşmedir. Araştırmacıya ek sorular sorabilme esnekliğini sağlaması, sorunun anlaşılmasını durumunda tekrar edilebilme olanağı sunması, görüşme sırasında araştırmacıya gözlem yapma olanağını da vermesi, ankete kıyasla görüşmenin yapıldığı ortamı düzenleyebilme fırsatı yaratması gibi olumlu yanları vardır.

Görüşme yapılırken, olası olumsuz yanlarını, bir başka söyleyişle geçerlik ve güvenilirliği olumsuz etkileyebilecek durumları ortadan kaldırmak için alınması gereken bazı önlemler ise şöyle sıralanabilir. Araştırma problemi doğrultusunda hazırlanan ve görüşme sırasında

görüşülen kişiye yöneltilecek soruların kısa ve kolay anlaşılabilir sorular olmasına özen gösterilmelidir. Yine benzer biçimde genel ve soyut sorular da anlaşılabilir. Bu da geçerlik ve güvenilirliği olumsuz etkileyebilecek bir durumdur. Bu olumsuzluğu gidermek için de soruları olabildiğince görüşülen bireyin deneyimleri doğrultusunda oluşturmak gerekecektir. Örneğin 'köy enstitüleri'yle ilgili olarak bir enstitü mezunuyla yapılan görüşmede "köy enstitülerinde geçerli olan eğitim felsefesi nedir?" gibi bir soru yerine, "dersler nasıl işleniyordu?" "uygulama yapılıyor muydu?" biçiminde sorular daha uygun olacaktır. Ayrıca seçilen soruların açık uçlu olmasına da özen gösterilmeli, "neden", "nasıl", "ne" türünde sorular sorulmalıdır. Örneğin, "köy enstitüleri olmasaydı sizi nasıl bir yaşam bekliyordu" türünde bir soru, bu konuya özen gösteren bir soru türüdür. Geçerlik ve güvenilirliği sıkıntıya sokacak en önemli noktalardan birisi de araştırmacının görüşülen kişiyi yönlendirmesidir. Bu nedenle soru sorarken, soruyu anlaşılır kılmanın dışında, olumsuz etkileyebilecek yönlendirici tepkilerden kaçınmalıdır. Yine bir defada birden fazla soruyu içeren bir soru sorulması da görüşülen kişinin dikkatinin dağılmasına neden olabileceği için kaçınılması gereken bir durumdur. Her hangi bir sorunun görüşülen kişi tarafından anlaşılması durumunda da aynı soruyu farklı biçimlerde yeniden sormakta yarar vardır.

Görüşme sırasında da soruların sorulması sırasında gerekli değişiklikler yapılabilir. Görüşme eğer amaca uygun bir akış izliyorsa, soru sıralamasında ısrar etmenin anlamı yoktur. Ayrıca soruların konuşma tarzında sorulması, görüşme sonucunda yapılan konuşmaya ilişkin geri bildirimde bulunulması ve görüşme sürecinin kontrol altında tutulması gözden kaçırılmaması gereken noktalardır.

Araştırmacının seçebileceği veri toplama yöntemlerinden bir diğeri de gözlemdir. Gözlem, görüşme tekniğinde bazı aksamalar olduğu durumlarda, sözgelimi görüşülen bireylerin sorulara verdiği yanıtların doğru olmadığını hissedildiği durumlarda devreye sokulabilir. Ya da görüşülen kişi bulunduğu ortamı farklı algılıyor ve yanlış bilgiler veriyor olabilir. Böyle bir durumda araştırmanın geçerliği konusunda sıkıntılar çıkmaması için 'gözlem' etkili bir

veri toplama aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca belgesel sinemacıya, olayı doğal çevresi içinde, doğrudan gözleme olanağı vermesi, görüşülen kişiyi söylediklerinin ötesinde, davranışlarıyla tanıma olanağı sunması, gözlem tekniğinin araştırmacıya sağladığı avantajlar arasında sıralanabilir.

Nitel araştırmanın amacı, araştırmaya konu olan olguya ilişkin derinlemesine ve ayrıntılı açıklamalar ve tanımlamalar yapmak olduğuna göre, gözlem yöntemi de bu amaca hizmet eder biçimde yapılandırılmalıdır. Bunun için; gözlenecek olgu çok yönlü bir biçimde ele alınmalı, fiziksel ortam ayrıntılı biçimde tanımlanmalı, ortamın sosyal boyutunun gözlenmesine özen gösterilmeli, ortamdaki etkinlikler gözden kaçırılmamalı, ortamda oluşan sözel ve beden dillerinin gözlenmesine özen gösterilmelidir.

Gözlem yapılırken temel kural, araştırmanın amacına göre araştırmacının önemli bulduğu her şeyin kaydedilmesi gerektiğidir. Özellikle görüşmede elde edilen bilgilerin gözlenen ortamdaki yapılan kayıtlarla desteklenmesinde yarar vardır. Benzer verilere farklı yöntemler kullanılarak ulaşılması, ulaşılan sonuçların geçerliği ve güvenilirliği açısından çok önemlidir.

Anlatılanların, gözlenenlerin kanıtlanması gerektiği durumlarda belgeler önemli veri toplama yöntemi olarak belirir. Ayrıca araştırma problemine bağlı olarak ‘belge’ tek başına da önemli bir veridir. Araştırma problemine uygun düşen film, video, fotoğraf gibi görsel malzemeler de belgesel sinemacı açısından son derece önemlidir.

Bu yöntemin uygulanmasında ilk adım belgele- re ulaşmadır. Ardından bu belgelerin orijinal olup olmadığı kontrol edilmelidir. Bunu izleyen aşama ise belgelerin incelenmesidir. Eğer araştırma tek başına belge incelemesine dayanan bir çalışma değilse, araştırmacı, elde edilen belgelerle, görüşme ve gözlem yöntemlerinin uygulanması sırasında elde edilen verileri bu süreçte karşılaştırma olanağı bulabilecektir. Bu karşılaştırma sonucunda da araştırmacı, görüşülen kişiye yeni bir soru yönelterek ya da gözlenen ortama bir de bu belgeler açısından bakarak, doğruya biraz daha yaklaşmış olacaktır.

Örneğin köy enstitüleriyle ilgili olarak hazırlanan belgeselin veri toplama aşamasında, Antalya Aksu Anadolu Öğretmen Lisesi yerleşkesinde bulunan, köy enstitüsü döneminden kalma binalarda gözlem yapılırken “Talebe sicil defteri”nde, daha önce görüşülen Pakize Türkoğlu ve Naciye Makal’a ait kayıtlar bulunmuştur. Böylece görüşme sırasında verilen tarihler, belgelerle kanıtlanmış olmaktadır.

3.3 Verilerin Analizi, Bulguların Betimlenmesi ve Yorumlanması

Literatürde yer alan farklı sınıflandırmalara karşın, nitel araştırmada veri analizi dendiğinde üç kavram akla gelir. Bunlar;

* Betimleme

* Analiz ve

* Yorumlamadır.

Betimleme, araştırmada toplanan verilerin araştırma problemiyle ilgili söylediklerinin gözler önüne serilmesidir. Veriler arasında doğrudan görülebilir. Kısaca “ne” sorusunun yanıtladığı bir süreçtir.

Analiz ise verileri kodlama ve sınıflama sonucu elde edilebilen, ilk bakışta görülemeyen temaları ortaya çıkaran bir süreçtir. Neden ve nasıl sorularının yanıtları bu aşamada verilir.

Yorumlama da veri analizinde anlamın ön plana çıktığı süreçtir. Verilerin kodlanması ve sınıflandırılması sonucu elde edilen bulgulardan çıkarılan anlam, yorumlamadır.

Kısaca veri analizi, verilerin betimlenip, temaların ortaya çıkarıldığı bir adım ile, araştırmacının yorumları ve ortaya çıkan temaların anlamlı bir biçimde ilişkilendirildiği adımlardan oluşan bir süreçtir. Bu bakış açısıyla veri analizi süreci iki grupta irdelenebilir. Bunlar; betimsel analiz ve içerik çözümlemesidir.

“Betimsel analiz, içerik analizine göre daha yüzeyseldir ve daha çok araştırmanın kavramsal yapısının önceden açık biçimde belirlendiği araştırmalarda kullanılır. İçerik analizi, toplanan verilerin derinlemesine analiz edilmesini gerektirir ve önceden belirgin olmayan temala-

rın ve boyutların ortaya çıkarılmasına olanak tanır” (Yıldırım ve Şimşek 1999: 158).

İçerik analizine göre daha yüzeysel olduğu belirtilen betimsel analiz, bir çerçevenin oluşturulması, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması gibi aşamalardan oluşmaktadır. Betimsel analizin amacı, elde edilen bulguların düzenlenmiş, yorumlanmış bir biçimde sunulmasıdır.

İçerik analizinde ise betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler, daha detaylı biçimde incelenir. Bunu yaparken süreç, verilerin kodlanmasıyla başlar. Ardından temalar bulunur, kodlar ve temalar organize edilir, bulgular tanımlanır, yorumlanır ve raporlaştırılır.

İşte belgesel sinemacının elindeki bu rapor, bir anlamda filmin üzerine inşa edileceği bir yol haritası gibidir. Biraz daha açık ifade edersek, nesneden aldığı bilgiler doğrultusunda kendi bilincinde oluşturduğu imgenin nesneye olan uyumunu gösteren doğru, kendisine rehberlik etmeye hazır olarak beklemektedir. Bundan sonra belgesel sinemacının yapması gereken, bu bilgi değerini estetik değere dönüştürmektir. Özcesi, bu rehber doğrultusunda kurgu senaryosu oluşturulacak, estetik kaygıyla yapılan ses ve görüntü kayıtları da bu senaryo rehberliğinde kurgulanarak, belgeselcinin gerçeğe bakış açısını yansıtan belgesel film ortaya çıkarılacaktır.

SONUÇ

Belgesel sinemanın ele aldığı, gerçek ya da gerçeğin bir özelliği olan gerçeklik değil, sanatçının bilincinde oluşan imgedir. Bu imgenin, özne için nesne konumuna gelmiş dış gerçeklikle uyumu oranında, bilgi değeri artmaktadır. Bir başka söyleyişle, belgeselcinin yorumu, gerçeğe karşı duruşu, ne kadar gerçeğe yakın olursa, gerçeği kendisine malzeme edinmiş belgesel sinemanın bilgi değeri de bir o kadar artmış olacaktır. Bunun için, gerçeğe ulaşma sürecinde belgeselcinin izlemesi gereken yol, bilimsel bir yol olmak durumundadır.

Belgesel sinemanın, gerçeğin yaratıcı biçimde yorumlanması olduğu anımsanacak olursa, belgeselcinin yorumu, araştırma sürecinin

tamamlanmasıyla belirlenmiş olur. Bundan sonra yapılması gereken bu yorumun, yaratıcı bir süreçten geçirilerek estetik bir değere dönüştürülmesidir.

NOTLAR

(1) Çalışmanın yazarının yönetmenliğini yaptığı “Mandolinli Kız” adlı belgesel film ile ilgili çalışmalara böyle bir genel soru ile başlanmıştır.

(2) Literatür taraması sonucunda ortaya çıkan alt başlıkların bazıları bu şekildedir.

(3) 1924 yılında mübadele yoluyla Türkiye’ye gelen Patriyot’larla ilgili belgesel film çalışmasının, araştırma sorusu düzenlenmiş, örneklem ve alan netleştirilmiştir. Halen veri toplama araçlarının/ stratejilerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır.

KAYNAKLAR

Akarsu B (1979) Çağdaş Felsefe Akımları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.

Akarsu B (1998) Felsefe Terimleri Sözlüğü, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Bazin A (1995) Sinema Nedir? İ. Şener (çev), Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Büker S (1989) Film ve Gerçek, Anadolu Üniversitesi Eğitim Teknolojisi ve Yaygın Eğitim Vakfı Eğitim Araştırma ve Bilimsel Yayınları, Eskişehir.

Denkel A (1998) Bilginin Temelleri, Metis Yayınları, İstanbul.

Ekiz D (2003) Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metodlarına Giriş, Nitel, Nicel ve Eleştirel Kuram Metodolojileri, Anı Yayıncılık, Ankara.

Erdoğan İ (1998) SPSS Kullanımı Örnekleriyle Araştırma Dizayını ve İstatistik Yöntemleri Ampirik Bilimsel Araştırmanın Temel İlkeleri ve Sorunları, Emel Matbaası, Ankara.

Grierson J (1968) Belge Film Üzerine: Belge Filmin Baş İlkeleri, A. Göktürk (çev), Türk Dili Aylık Dil Ve Edebiyat Dergisi, Sinema Özel Sayısı, Cilt XVII, Sayı 196, s. 343-347,

Güven S (1996) Toplumbilimlerde Araştırma Yöntemleri, Ezgi Kitabevi, Bursa.

Hançerlioğlu O (1989) Felsefe Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Karasar N (1982) Bilimsel Araştırma Yöntemi- Kavramlar, İlkeler, Teknikler- Matbaa Matbaacılık ve Ambalaj Sanayi, Ankara.

Kuş E (2003) Nicel- Nitel Araştırma Teknikleri, Sosyal Bilimlerde Araştırma Teknikleri Nicel mi? Nitel mi?, Anı Yayıncılık. Ankara.

Mayring P (2000) Nitel Sosyal Araştırmaya Giriş, Nitel Düşünce İçin Bir Rehber, Adnan Gümüş ve M. Sezai Durgun (çev), Baki Kitabevi, Adana.

Püsküllüoğlu A (1995) Türkçe Sözlük, Yapı Kredi yayınları, İstanbul.

Rotha P (2000) Belgesel Sinema, İbrahim Şener (çev), İzdüşüm Yayınları, İstanbul.

Şimşek H (1997) 21. Yüzyılın Eşiğinde Paradigmalar Savaşı: Kaostaki Türkiye, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

Tepe H (2003) Platon'dan Habermas'a Felsefede Doğruluk ya da Hakikat, İmge Kitabevi, Ankara.

Timuçin A (2000) Felsefe Sözlüğü, Felsefe Dizisi, Bulut Yayınları, İstanbul.

Tunalı İ (2004) Tasarım Felsefesine Giriş, Yapı Yayın, İstanbul.

Tunalı İ (2002) Sanat Ontolojisi, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.

Tunalı İ (1989) Estetik, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Tunalı İ (1983) Felsefenin Işığında Modern Resim, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Yıldırım A ve Şimşek H (1999) Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınevi, Ankara.